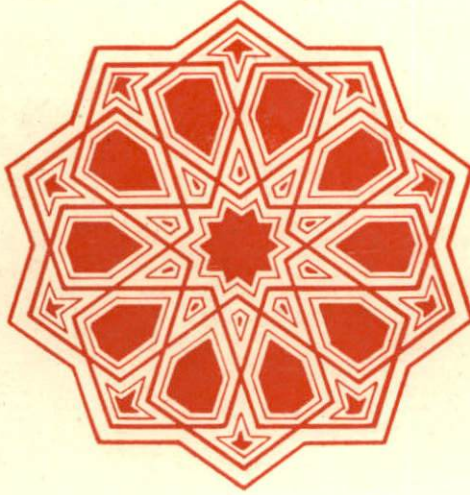

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1961

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 6 2

Şihri Polon Bağıcı

Yıl : 1961

Cilt : IX

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1961

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1 9 6 2

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u> <u>No.</u>
Dr. Hüseyin ATAY - Dr. Yaşar KUTLUAY	: <i>Kur'an'ın Birinci Cüz'ünün Çevirisi</i> 1
Osman KESKİOĞLU	: <i>İslâm'da Tasvir ve Minyatürler</i> 11
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND	: <i>İnsanlığın Sırrı</i> 25
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Tefsir ve Hadis Kitabetine Karşı Peygamber ve Sahabe'nin Durumu</i> 39
Dr. Talât KOÇYİĞİT	: <i>İslâm Hadisinde İsnad ve Hadis Ravilerinin Cerhi</i> 47
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Gazalî'nin Bazı Eserlerinin Türkçeye Tercümeleri</i> 59
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Les Traductions En Turc de Certains Livres d'Al-Gazali</i> 70
Dr. Bahriye ÜÇOK	: <i>Kırman'da Müslüman Kutluk Devleti'nde İki Kadın Hükümdar</i> 81
Doçent Dr. Cavit SUNAR	: <i>Evrincilik ve Bergson</i> 99
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Türkiye'nin Dinî Tarihine Umum Bir Bakış</i> .. 109
Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU	: <i>Gazzalî ve Siyaset</i> 121
Neda ARMANER	: <i>Hadislere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumî Bir Bakış</i> 131
Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY	: <i>The Outline of Islamism And Turkish Reformations</i> 141
Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY	: <i>Les Grandes Lignes De L'Islamisme et Des Réformes Turques</i> 147
Dr. Hikmet TANYU	: <i>Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar</i> .. 153
İsmail ÜNAL	: <i>Çin Porselenlerine Ait Kaynaklar</i> 189
Prof. Etienne GILSON	: <i>Şark Filozofları, Çeviren: Dr. İbrahim Ağâh Çubukçu</i> 197
Dr. Ali Abdu'l-Wahid WAFİ	: <i>İslâmiyete Göre Kölelik, Çeviren: Kemal Işık</i> 207
Prof. Hamidullah Muhammed	: <i>El-İlâf veya İslâmdan Önce Mekke'nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri, Çeviren: İsmail Cerrahoğlu</i> 213
 <i>Kitap Tahlilleri</i>	
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>La Société Industrielle et la Guerre, Plon 1959-Raymond Aron</i> 223
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Lucien Goldmann, Recherches Dialectiques, NRF, 1959, édit. Gallimard</i> 224
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Robert King Merton, Eléments de Méthode Sociologique, Trad. de l'Américain par H. Mendros, édit, plon 1953</i> 225
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç</i> 227

Milletlerarası bir cemaat içerisinde karşılıklı birbirinin varlığını kabule hazır milletlerin doğuşu, c) İki büyük kuvvet ve iki hâkim ideoloji arasındaki çatışmanın sona ermesi. Birinci şartın gerçekleşmesi nazari olarak imkânsız değildir. Nitekim bu yer yer kısmen gerçekleşmektedir. İkinci şart daha müphem ve belirsizdir. O bir takım müesseselerden ziyade bir fikir telkin etmektedir. Bu tarzda kurulan bir barış ne imparatorlukların, ne kuvvetler dengesinin, ne de terrörün barışı olacak ve egemenliklerin silâhdan uzaklaşmasını, bugün millî devlete has olan iktidarın milletüstü bir uzviyete geçmesini gerektirecektir. Birinci şart farazî olarak gerçekleşince sırf iktisadî çatışmalar kaybolacak, tabii kaynaklar müştereken işletilecektir. Gerek Batılı gerek Sovyet endüstri cemiyetinin her iki manzarası da işin aslında aynı değerleri savunmaktadırlar. Onların hedefi tabii kaynakların işletilmesi, hayat seviyesinin yükseltilmesi ve bolluk teminidir. Siyasî alanda milletlerin bağımsızlığını müdafaa gayesini tutuyor görünüyorlar. Marx'cılarla Batılılar arasında diyalog, endüstri toplumluluğunun kadrosu vazifesini gören müesseselerin değerlerine aittir. (Mülkiyet rejimleri, işleyiş tarzları, siyasî sistemler v.s.) ki endüstri aynı kriterleri kabul ettikleri için, onlardan her birinin izafî değeri meydana çıkmaktadır.

Her ne kadar bu üç şart tecrübe alanında gerçekleşir görünüyorsa da, yine de itirazlar yükselmeden geri kalmıyor. Endüstri medeniyeti sınıflar ve milletlerin işbirliğine elverişlidir. Harbi "makul değil" ve barışı umumun menfaatine uygun bir hale koyuyor. Aron'a göre bu şartları geliştiren en mühim olay gittikçe uzayan gerginlik yüzünden büyük savaşların gevşemesi ve sınırlı, bölgesel savaşın onun yerini almasıdır. Bu suretle gerginlikler dağılmakta, denge, hatta karşılıklı nüfuz imkânları artmaktadır.

Lucien Goldmann, *Recherches Dialectiques*, NRF, 1959, édit. Gallimard.

Marx'cı yayımlar son zamanlarda tabiyasını ve metodunu değiştirmeye başladı. XX. yüzyılın ilk üçte birinde halâ eski tabiyeyi kullanmadan ileri gelen başarısızlıkları ve sakatlıkları fark ettikçe, bu yeni şeklin hemen her tarafta aynı ihtiyaçtan doğduğu görülüyor. İlk önce yalnız Marx ve Engels'in metinlerine ait dogmatik tefsirlerden ibaret kalan, her sahifede üstadlarından parçalar nakleden, bu metinler dışında her şeyi "burjuva" zihniyeti ile bozulmuş sayan bu yayımların kendi müminleri dışında hiçbir tesir yapmadığı zamanla meydana çıkdıkça, siyasî hayatta olduğu gibi nazari sahada da burjuva fikir hayatını hulûlden ibaret yeni bir tarza baş vurulmaktadır. Artık eski yayımların hicviyeli ifadesine de pek

rastlanmıyor. İlimin ve felsefenin bütün çalışmalarından faydalanmak isteniyor. Bu yeni tabiyenin türlü dereceleri var. Bir kısmı yalnızca klâsik felsefenin çeşitli problemlerine cevap vermekle yetiniyor. Bir kısmı iki "dünya" arasındaki ilmi araştırma duvarını kaldırmaya çalışıyor. Fransa'da Naville ve Goldmann bunlardandır. Goldmann "İnsan İlimleri ve Felsefe", "Kant'da İnsanlık Cemaati ve kâinat" gibi eserlerinde bu yeni metodun ilk örneklerini vermişti. "Diyalektik Araştırmalar" yazarın ayrı ayrı tarihlerde bu konuda yayınladığı denemelerini toplamaları bakımından dikkate değer.

İlk kısımda "Diyalektik maddecilik bir felsefe midir?" diye soruyor. Ona göre bu cereyanın önderleri bunu açık olarak ifade etmiş değillerdi. Fakat Goldmann kendi koyduğu bu soruya müsbet cevap veriyor. Çünkü diyor, o bilgi kavramının, action ve ahlâk probleminin, sanat probleminin bütün sorularına cevap vermekte veya vermeye çalışmaktadır. Onu klâsik rasyonalizm ve empirizm cereyanlarından ayıran, hatta bütün fertçi felsefelerden ayıran bir vasfa da sahip bulunmaktadır. Çünkü ona göre bütün bu problemler yalnız başına ele alınan fertle değil, zümresi ile birlikte hareket eden fertle çözülebilir. Yine ona göre düşünce ve action birbirine bağlıdır. Bu bakımdan kendisine en çok benzeyen Hegel felsefesinden de ayrılır. Şu halde: 1) maddeci ve diyalektik bir felsefe mümkündür; 2) maddeci humanisme yeni bir dünya görüşü teşkil eder.

Bununla beraber, Goldmann bu yeni felsefenin pragmatizm ile, Nietzsche felsefesi ile benzerliklerini, onlara borçlu olduğu cihetleri işaret etmeyi unutmuyor. Ayrıca, her iki felsefenin actiona verdikleri üstün değer dolayısıyla maddecilikten uzaklaşmaya mecbur olduklarını, sırf maddeci kaldıkça beşerî action'u üstün saymanın, iradeye ister fertçi ister cemiyetçi görüşle yaratıcı değer vermenin imkânsız olduğunu hesaba katmıyor. Hegel'in mutlak idealizminden uzaklaşmak yetmez; bu "yaratıcı action"un amillerini belirtmek gerekirdi. Bunları yalnızca "madde"den çıkarmaya çalışmak; maddede olmayan vasıfları insan ruhuna, hayata ve cemiyete ait vasıfları maddeye atfetmekle mesele halledilemez. Bu yol olsa olsa, eskiden olduğu gibi, yeni bir madde metafiziği kurmadan başka bir işe yaramıyacaktır.

Goldmann bu kitapta diyalektik maddecilik gözlüğü ile felsefe tarihine bakmaya çalışıyor; filozofları bu açıdan tekrar ele alıyor. Aynı metodla Edebiyat tarihini gözden geçiriyor. Plekhanov'dan beri bu konuya dokunulmuş olmadı için, daha yumuşak, daha kıvrak bir ifadeyle sanatkarları kendi adesesinden tanıtmayı deniyor. Edebiyatı "gerçekleştirme"nin başarıları ve başarısızlıklarına aynı tarzda nüfuz ediyor. İdealist felsefenin bir sorusunu, kültür tarihinde

"Mâna bünyeleri" kavramını ele alarak, hiçbir polemige girmeksizin, bu problemi kendi içinde tahlil ve tenkid etmeyi deniyor. Vaktiye da Goldmann'ı emsalinden ayıran en mühim vasıf budur. Başka eserlerinde olduğu gibi burada da yazarın ele aldığı konulara hiç değilsen görünüşte objektiflikle yaklaştığı ve iç bünyelerini tahlil etmek suretile onları hırpaladığını söylemek lâzım gelir.

Yazar eserini ithaf ettiği Jean Piaget'in psikolojisine de bir fasıl ayırmıştır. Tanınmış İsviçreli ilim adamının süje veya obje'nin üstünlüğü, ikisinin bütünlüğü esaslarına göre biyoloji, zekâ psikolojisi, tarihî ve içtimaî ilimler, bilgi nazariyesi (épistémologie) problemlerini sınıflama denemesini sırf kendi felsefesi, maddeci diyalektik bakımından ve ona ircaa çalışarak, tahlil ediyor. Ona göre Piaget bu felsefeye araştırmasile zengin deliller vermektedir. Fakat Goldmann'ın Piaget hakkındaki tefsiri fazla sübjektif ve indî görünüyor. Çünkü aynı araştırma başka felsefeler tarafından da delil diye kullanılabilir. Nitekim süje obje bütünlüğü hakkındaki görüş asla maddeci olmıyan birçok filozof tarafından, Schopenhauer'den beri birçok kereler kullanılmıştır.

Goldmann eserinin ikinci kısmını konkre bir takım konular üzerindeki tahlillerine ayırmıştır. Burada Pascal ve Racine'in bu açıdan incelendiğini, Pascal'ın meşhur "zar atma" veya "bahsa girişme" delilinin incelendiğini ve tahlil edildiğini görüyoruz. Son kısım kroniklere ayrılmıştır. Yazar burada önce kendi fikirdaşı macar Marxiste'i Georg Lukacs'dan bahsediyor. Bu yorulmaz okuyucunun idealist felsefe ve sosyolojiyi didik didik edercesine tahlilleri ve tenkitlerine dokunuyor. Fakat hemen işaret edelim ki G. Lukacs eski maddecilerden farklı bir dil kullanmakla beraber, "öküzün altında buzağı aramak"dan kurtulmamış ve her yerde aynı nakaratla filozoflara, sosyologlara, hattâ müsbet ilim mensuplarına belirli ideolojilerin propagandacısı damgasını vurmaktan çekinmemiştir. Lukacs'ın sonradan ve sonraki eserlerinde bu ağızdan vazgeçtiği; gittikçe daha objektif olduğu, bu yüzden de kendi "cephe"sinin mensupları tarafından itham edildiğini hatırlatmalıyız.

Goldmann, ifadesindeki inceliğe rağmen seleflerinin taktiğinden kurtulmuş değildir. Wallon, Revel gibi yazarları incelerken onları "sol" cepheye mal etmeye çalışması, tam tersine, bir kısım düşünürler için de "sağ" cepheyi münasip görmesi bunun başlıca alâmetleridir. Bu denemelerden birisinde yazar "Marxçı bir sosyoloji var mıdır?" diye soruyor. Problem onca Maximilien Rubel tarafından şu şekilde konmuştur: Marx'ın eserinde objektif bir sosyoloji ile inkılâpçı bir Etik ikiliği görünmektedir. Bu ikiliği nasıl halletmeli? Goldmann'a göre Etik ve Sosyoloji Marx'ın eserinde iki muhtar ve tamamlayıcı unsurdur.

Onlar iradî olmıyarak birbirine karıştırılmıştır. Marx bu iki tamamlayıcı unsuru izah edilemez sebeplerden dolayı şuurlu ve iradî bir surette karıştırmıştır. Fakat aslında Rubel'in fikrini teyid etmekten başka bir şey yapmıyan Goldmann burada vazih bir şey söylemiş olmuyor. Hatta, bu iki unsurun (yani değer hükmü ile gerçek hükmünün) birbirine karıştırılmasından dolayı, asıl sosyoloji adına içinden çıkılmaz bir buhran doğurmuş ve kendi fikrini temelinden sarsmış oluyor.

Robert King Merton, *Eléments de Méthode Sociologique, trad. de l'américain par H. Mendras, édit. Plon, 1953.*

Sosyolojide metod, hemen Auguste Comte'dan beri birçokları tarafından ele alınmıştı. Le Play'nin La Réforme Sociale adlı eseri kendi sistemine göre metodun esaslarını tesbit etmekte idi. Stuart Mill gibi umumi metodolojide derinleşmiş filozoflarda sosyal ilimlerde metod sorusu özel bir yer almaktadır. Fakat ömrünü araştırmaya hasretmiş bir sosyoloğun metod hakkındaki düşünceleri nazarî çalışmalardan metodun esaslarını çıkarmak isteyenlerin düşünceleri arasında, ikinciler lehine olmak üzere, büyük fark olacağı meydandadır. Ne yazık ki sosyolojide metod üzerinde düşünen ve yazarların çoğu bu ikinci gruba mensupturlar. Bizzat sosyolojiye hücum eden Dilthey'ı da bunlar arasında saymak yanlış olmaz. E. Durkheim gibi hayatını sistemli çalışmayla birçok yönlerinden derinleşmeye hasretmiş bir sosyoloğun aynı zamanda sosyoloji metodunun kaidelerini tesbit etmesi nadir misallerdendir. Vakiya tecrübî veya tarihî araştırmacılar da çoğu bu tarzda kaideleri tesbite imkân bulamadıkları gibi, metod üzerinde spekülâtif düşünenlerden çoğu da bizzat tecrübî araştırma fırsatı bulamamışlardır. King Merton'un bu yeni eseri iki ayrı alanı birleştirmeye çalışan başarılı denemelerden biridir. Nitekim kendisile hemen aynı yıllarda çalışmış olan Greenwood'un Experimental Sociologysi de böyle bir değer taşımaktadır. Şu farkla ki King Merton çeşitli yönlerden gelişmekte olan sosyolojik araştırmalarda metodun geçirdiği sarsıntıları, en başarılı sayılan akımlarda dahi iyi kötü olan cihetleri belirtmeden geri kalmıyor. Onun bariz vasfı asrın ilk çeyreğinden beri gittikçe azalmakta olan felsefî veya umumileşmiş diyebileceğimize geniş sosyoloji inşalarının küretin, nefis güveninin yersizliğini, bu küretli teşebbüslerin tecrübe tarafından nasıl sarsıldığını göstermesi olmuştur.

King Merton'un şüpheciligi asla sosyolojinin inkârına veya sınırlarının fazla daralmasına varmış değildir. Tam tersine, bu metodik şüphe daima tecrübeyle kontrol edilen ve türlü yönlerde onunla birlikte gelişen faraziyelerden derece derece